

ODCIENIE REGIONALIZMU

Romowie w Lubaniu 1948-1955 źródła Archiwum Państwowego we Wrocławiu Oddział w Bolesławcu

Wystawa zorganizowana w ramach projektu „Odcienie regionalizmu”, którego celem jest ukazanie istotnych zdarzeń i procesów historycznych zachodzących na obszarze właściwości Archiwum Państwowego we Wrocławiu Oddział w Bolesławcu (tj. obszaru trzech powiatów: bolesławieckiego, lubańskiego i zgorzeleckiego). W prezentacji wykorzystano materiały archiwalne z zasobu Archiwum Państwowego we Wrocławiu Oddział w Bolesławcu wzbogacone o materiały z Muzeum Regionalnego w Lubaniu.

Skany: Pracownia Digitalizacji i Reprografii Archiwum Państwowego we Wrocławiu.
Projekt mapy Ryszard Bagmaga.
Projekt logo Ryszard Bacmaga i Olga Hałat.
Przygotowanie prezentacji strumieniowej inż. Rafał Raczyński.

Organizator

 **ARCHIWA
PAŃSTWOWE**
ARCHIWUM PAŃSTWOWE WE WROCŁAWIU
ODDZIAŁ W BOLESŁAWCU

Kurator wystawy
starszy kustosz
Barbara Grzybek

„Cyganie – Romowie są jedną z grup etnicznych w Polsce, którzy wciąż pielęgnują swoje zwyczaje i tradycje”

1953

PAPUSZA

PATRZĘ TU, PATRZĘ TAM

(dikchaw daj, dikchaw doj)

Patrzę tu, patrzę tam –
wszystko się chwieje! Śmieje się świat!
Gwiazd zatręśienie nocą!
Gadają, mrugają, migocą.

Gwiazdy! Kto je rozumie,
ten nocą nie chce zasnąć,
na Mleczną Drogę spogląda jasną,
wie, że to droga szczęśliwa
że w dobre strony przyzywa.

Patrzę tu, patrzę tam –
jak się księżyc myje w ciepłych wodach,
niby w strumieniu pod lasem
Cyganeczka młoda.

Cóż to się dzieje
Wszystko się chwieje.
To świat się śmieje.

(źródło: ko.poznan.pl)

CYGANIE

Cyganie, nazwa własna większości Roma, część żyjących w Europie Zachodniej określa się Sinti, lud częściowo osiadły, częściowo koczowniczy, zamieszkujący całą Europę (główne skupiska: Rumunia, Czechy, Bułgaria, Węgry, Słowacja), Azję (Azję Mniejszą, Azję Środkową, Syberię, Kaukaz), Amerykę Północną i Amerykę Południową, Australię (...). Pierwsze świadectwo o obecności Cyganów w Polsce pochodzi z 1401(...).

Cyganie zamieszkujący Polskę dzielą się na 2 zasadnicze grupy, zróżnicowane pod względem kulturowym i językowym: Cyganie mający w swej niedawnej historii tradycję wędrowania (Łowarzy — koniarze, przybyli w XIX w. z terenów węgiersko - języcznych; Kełderasze — kotlarze, przybyli w XIX w. z terenów rumuńsko - języcznych oraz Polska Roma — żyjący na ziemiach polskich od XVI w., wśród których wyróżnia się Cyganów wywodzących się z byłego zaboru rosyjskiego, zwanych Chaładytka Roma, Cyganów wywodzących się z zaboru pruskiego, zwanych Sasytka Roma oraz Galicjaków z byłego zaboru austriackiego); druga grupa mniej liczna, prowadząca od pokoleń osiadły tryb życia, to Cyganie karpaccy, zwani przez tych z grupy pierwszej Bergitka Roma (Cyganie górscy) — przybyli oni w XVIII w. z południowej strony Karpat (z węgierskiej wówczas Słowacji).

Tradycyjne zajęcia Cyganów polskich to: kowalstwo, kotlarstwo, handel wędrowny (głównie końmi), wróżbiarstwo; twórczość artystyczna to głównie baśnie, pieśni, tańce i muzyka.

(źródło: Encyklopedia PWN, J. Ficowski, Cyganie w Polsce. Dzieje i obyczaje, Warszawa 1989; L. Mróz, Geneza Cyganów i ich kultury, Warszawa 1992)

Papusza (Bronisława Wajs z domu: Zielińska) poetka cygańska, której utwory ukazy się drukiem (tłumaczenie Jerzego Ficowskiego). Urodziła się, w miejscowości Sitaniec koło Zamościa 17 sierpnia 1908 roku. Pochodziła z grupy etnicznej Polska Roma (Cyganie nizinni). Początkowo jej twórczość przyniosła niezrozumienie wśród własnego ludu i uznanie w świecie. Obecnie jej wiersze tłumaczone są na wiele języków. Do spisywania wierszy namówił poetkę Jerzy Ficowski, który trafił do taboru Wajsów w 1949 roku. Jej dorobek to trzy tomy wierszy – „Pieśni Papuszy”, „Pieśni mówione” oraz wydany pośmiertnie tomik „Lesie, Ojczyzna”.

Bronisława Wajs zmarła 8 lutego 1987 roku w inowrocławskim szpitalu.

(źródło: Kazimierz Ligocki, Papusza - Multimedialna Encyklopedia Gorzowa Wielkopolskiego).

Romowie czy Cyganie?

„(...) Czyli poprawność polityczna, gorliwość w posługiwaniu się terminologią uznawaną za najwłaściwszą, pozostaje w wyraźnej sprzeczności z przyzwyczajeniami, z powszechnością używania tradycyjnego określenia, a także nie przystaje do wymogów rynkowych - tłumaczy prof. Lech Mróz z Uniwersytetu Warszawskiego. - Romowie czy Cyganie? Kiedy Romowie, kiedy Cyganie? Dla kogo Romowie, a dla kogo Cyganie? - zastanawia się profesor. Jego zdaniem nie są to terminy równorzędne, niosą ze sobą inną treść, choć wiele elementów się pokrywa (...)”.

„(...) Ja kiedyś panu Ficowskiemu powiedziałem: Pan jest wielkim człowiekiem, znanym w Polsce i na świecie. Błagam pana, my się nie obrażamy, ale jeśli pan będzie promował słowo Cygan, to my Cyganami na zawsze zostaniemy. A my chcemy być Romami. My jesteśmy Romami, bo Romami się urodziliśmy. Pan profesor dziwi się, dlaczego są Romowie i Sinti? No, bo są. To tak, jakby dziwić się, że są Polacy i Ślązacy albo górale. Każdy ma prawo do własnej nazwy. I żaden profesor nas nie zmusi, byśmy byli Cyganami - przekonuje Kwiatkowski (...)”.

(źródło: Dariusz Barański, Cygan czy Rom? Oto jest pytanie/gorzów.gazeta.wyborcza.pl. 06.07.2013).

Dz.U. 2005 nr 17 poz. 141 (Dz.U. z 2017 poz. 823)

Ustawa z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym

Art. 2.

3. Mniejszością etniczną, w rozumieniu ustawy, jest grupa obywateli polskich, która spełnia łącznie następujące warunki:

1) jest mniej liczebna od pozostałej części ludności

Rzeczypospolitej Polskiej;

2) w sposób istotny odróżnia się od pozostałych obywateli językiem, kulturą lub tradycją;

3) dąży do zachowania swojego języka, kultury lub tradycji;

4) ma świadomość własnej historycznej wspólnoty etnicznej i jest ukierunkowana na jej wyrażanie i ochronę;

5) jej przodkowie zamieszkiwali obecne terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, od co najmniej 100 lat;

6) nie utożsamia się z narodem zorganizowanym we własnym państwie.

4. Za mniejszości etniczne uznaje się następujące mniejszości:

1) karaimską;

2) łemkowską;

3) romską;

4) tatarską.

Cyganie (Romowie) w Lubaniu, do historii, których źródła historyczne przechowywane są w Archiwum Państwowym we Wrocławiu, Oddział w Bolesławcu pochodzą z grupy – Bergitka Roma, zwani także Cyganami wyżynnymi:

1. Barbara Grzybek, Romowie w Lubaniu, Muzeum Regionalne w Lubaniu, Między błękitem nieba a zielenią lasów, opracowała Bożena Adamczyk - Pogorzelec, Lubań 2008, s.: [40 -51](#).
2. Uchwała Nr 89 z dnia 21,22.XII w sprawie kontroli przez Komisję Społeczną przy MRN w Lubaniu stanu mieszkań zajmowanych przez ludność cygańską, Nr 36. MRN i Zarząd Miejski w Lubaniu, Księga Uchwał Rady Narodowej w Lubaniu, 1948-1952, sygn. 27, s. [26](#).
3. Sprawozdania w zakresie zagadnień ludności cygańskiej (kwartalne, statystyczne) za lata 1952-53, Nr 33. Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Lubaniu. Wydział Spraw Wewnętrznych, Zagadnienia obcych narodowości, 1952-57, sygn.1035, s.: [1,2,4,5,12,14,16,21,25,30,32](#).
4. Organizacja zebrania ludności cygańskiej zamieszkałej na terenie powiatu w celu dokonania ich spisu; Pismo Zarządu Stowarzyszenia CYGANÓW OSIADŁYCH z siedzibą w Wałbrzychu w celu nawiązania współpracy, Nr 33. Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Lubaniu, Wydział Spraw Wewnętrznych, Sprawy narodowościowe i wyznaniowe, 1955-57, sygn. 1036, s.: [23,24,25,26,27](#).
5. Pismo Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, Departament Społeczno-Administracyjny w sprawie wydania ludności cygańskiej tymczasowych zaświadczeń tożsamości (rejestracja stanu cywilnego), akcja C, Nr 33. Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Lubaniu, Sprawy narodowościowe, 1953-57, sygn. 1037, s.: [24,26,26a,27,29,30,31,32,33](#).

LITERATURA

- Ficowski J., Cyganie polscy, Warszawa, 1953
- Ficowski J., Cyganie na polskich drogach, Kraków, Wrocław, 1986
- Ficowski J., Demony cudzego strachu, Warszawa, 1986
- Ficowski J., Cyganie w Polsce. Dzieje i obyczaje, Warszawa, 1989
- Mirga A., Lech Mróz, Cyganie. Odmienność i nietolerancja, Warszawa, 1994
- Mróz L., Geneza Cyganów i ich kultury, Warszawa, 1992
- Nicolae Gheorghe, Romowie w XXI wieku: studium polityczne, Kraków, 1999
- Nowicka E. (red.), Sytuacja Romów w Polsce. U nas dole i niedole, Kraków 1999
- Wójcik P., Cyganie z obu stron Karpat, Warszawa 2000.
- Ostałowska L., Cygan to Cygan, Warszawa 2000.
- Piotr Krzyżanowski, Grażyna Pytlak, Leszek Bończuk, Cyganie – Mity i fakty, Gorzów Wielkopolski, 2002
- Gerlich M.. G., Pozostaniemy Romami, Oświęcim 2004
- Lubecka A., Tożsamość kulturowa Bergitka Roma, Kraków 2005
- Kondusza W., Legniccy Cyganie – Romowie, Legnica 2006

Syrnyk J. (red.), Aparat Bezpieczeństwa Polski Ludowej wobec mniejszości narodowych i etnicznych oraz cudzoziemców, Warszawa 2009

Weigl B. (red.), Romowie 2009. Między wędrowką a edukacją, Warszawa 2009

Dudra S., Nitschke B., Mniejszości narodowe i etniczne w Polsce po II wojnie światowej, Kraków 2010

Wiśniewski M., Kudowski M., Dom – Droga. Historia Romów w Europie, Wrocław 2010

Balkowski J., Różyczka M., Romowie – historia w obrazkach, Wrocław 2010

Bartosz A., Amen Roma. My Romowie, Tarnów 2011

Schmidt H. G., Jadą Cyganie! Śladami Romów po Europie, Warszawa 2011

Horyń J. (red.), Edukacja międzykulturowa – przełamywanie barier społecznych w szkole, Radom 2012.

MUZEUM REGIONALNE W LUBANIU

SESJA POPULARNO-NAUKOWA POŚWIĘCONA PROBLEMATYCE ROMSKIEJ

15 maja 2007 r., początek o godz. 12⁰⁰

Sala Konferencyjna Łużyckiego Centrum Rozwoju, Rynek-Sukiennice (TRET)
Zrealizowano dzięki donacji przyznanej przez MKiN w ramach realizacji programu na rzecz społeczności romańskiej w Polsce.

40

Wprowadzenie do sesji wygłosiła Pani Marzena Machałek, Poseł na Sejm RP. Następnie zostały wygłoszone trzy referaty: Pani Małgorzata Różycka, pełnomocnik wojewody dolnośląskiego d/s Mniejszości etnicznych zaprezentowała temat „Romowie w Polsce”. Pan Jerzy Lechowski, znany cyganolog z Krakowa wygłosił referat p. t. „Migracje Romów rumuńskich”, a Pani Barbara Grzybek, pracownik Archiwum Państwowego w Lubaniu zaprezentowała wyniki swych poszukiwań archiwalnych w referacie p. t. „Romowie w Lubaniu”.

Materiały z sesji zostały wydrukowane w osobnym wydawnictwie.

Wystąpienie Bożeny Adamczyk-Pogorzelec (dyrektora muzeum) prowadzącej całą sesję

41

1. Barbara Grzybek, Romowie w Lubaniu, Muzeum Regionalne w Lubaniu, Między błękitem nieba a zielenią lasów, opracowała Bożena Adamczyk - Pogorzelec, Lubań 2008, s.: 40 -43.

Uczestnicy sesji popularnonaukowej. Od lewej: Paweł Lechowski (etnograf - cyganolog), Henryk Rogacki (7-cy burmistrz Lubania), Małgorzata Różycka (pełnomocnik wojewody dolnośląskiego), Marzena Machałek, Poseł na Sejm RP oraz Wojciech Zembik (wicestarosta lubański)

Romowie lubańscy przysłuchujący się wystąpieniu

42

Barbara Grzybek

Romowie w Lubaniu

O pochodzeniu Romów, ich tradycji i zwyczajach, kulturze, ale i wpływach tej kultury na polską kulturę, choćby w muzyce czy poezji pisało wielu znakomych badaczy, jak: A. Mirga, L. Mróz i przede wszystkim Jerzy Ficowski w swej książce „Cyganie na polskich drogach”, przedstawił kompendium wiedzy na ten temat. Przetłumaczył a właściwie zapisał w języku polskim wiersze Papuszy, cygańskiej poetki wywodzącej z cyganów nizinnych, Polska Roma.

W Archiwum Państwowym w Lubaniu znajdują się dokumenty dotyczące Romów, którzy już na trwałe wpisali się w historię i pejzaż miasta.

Pragnę skupić się na zagadnieniach związanych z niezwykle ważnym momentem dla ludności romskiej mieszkającej w Polsce. Był to początek lat 50-tych ubiegłego wieku, kiedy to z przyczyn polityczno-społecznych podjęto próby zmuszenia Romów do porzucenia wędrowno-koczowniczego trybu życia i osiedlenia ich. A osiedlano ich najczęściej w miejscowościach, wokół których aktualnie przebywali z taborami.

W samym Lubaniu i ogólnie na ziemiach zachodnich sytuacja wyglądała nieco inaczej. Po zakończeniu II wojny światowej na tzw. Ziemię Odzyskane wraz z innymi grupami ludności polskiej przybyli Romowie w poszukiwaniu łatwiejszego życia. Ale przede wszystkim zostali przymusowo przesiedleni w 1947 roku. Do Lubania przybyli, więc Cyganie z grupy tzw. Cyganów wyżynnych (Bergitka Roma), jedną z cech charakterystycznych tej grupy był fakt, że od wielu pokoleń prowadzili osiadły tryb życia, głównie w rejonach Podkarpacia i tam zajmowali się przede wszystkim kowalstwem, ale i posiadali własne gospodarstwa. Nie sposób tutaj nie wspomnieć, o tym, że wielu Romów nie przeżyło ostatniej wojny, bowiem Niemcy na podstawie ustaw norymberskich z 15 września 1935 roku określili Cyganów obok Żydów i czarnych jako „nie-Aryjczyków”, co w dalszej konsekwencji oznaczało zagładę tej społeczności.

43

Po przybyciu do Lubania zajmowali lub im przydzielano opuszczone przez ludność narodowości niemieckiej domy, mieszkania. Było to ogólnie określając Śródmieście, zwłaszcza ówczesna ulica Ratuszowa.

W Archiwum Państwowym w Lubaniu znajdują się materiały źródłowe, dzięki którym możemy prześledzić proces osiedlania się jak i adaptacji w nowych warunkach.

Pierwsze wzmianki w dokumentach, które udało mi się odszukać, odnoszą się do roku 1948 – na posiedzeniu Miejskiej Rady Narodowej w Lubaniu w dniu 21 grudnia podjęto następującą uchwałę: „... na wniosek ob. Witkowskiego, jednogłośnie uchwalila (Miejska Rada Narodowa –BG), polecić Komisji Kontroli Społecznej przeprowadzić kontrolę w domach zajmowanych przez cyganów poczem w wypadku stwierdzenia brudu i dewastacji wystąpić z odpowiednim wnioskiem do władz miarodajnych”. (MRN i Zarząd Miejski, sygn. 27, s. 26).

Ustawą z dnia 20 marca 1950 roku o terenowych organach jednolitej władzy państwowej (Dz. U. Nr 14 poz. 130) zniszczono starostwa a w ich miejsce powołano powiatowe rady narodowe z prezydium rady narodowej jako organem wykonawczym i zarządzającym. Sprawami narodowościowymi na poziomie ówczesnych powiatów zajmowały się Wydziały Spraw Wewnętrznych.

W zespole Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Lubaniu 1950-1975 zachowały się materiały archiwalne, są to 3 teckiki: Obec narodowości. Ochrona granicy z lat 1952-1955. Sprawy narodowościowe i wyznaniowe z lat 1953-57 i Sprawy narodowościowe i wyznaniowe z lat 1955-57. Znajdziemy tam informacje odnoszące się do obcych narodowości mieszkających na terenie powiatu lubuskiego. Szczególnie dużo uwagi poświęcono ze zrozumiałych względów narodowości niemieckiej.

W aktach Prezydium Powiatowej Rady Narodowej znajdują się kwartalnic ankiety sprawozdawcze przygotowane przez Referat Społeczno-Administracyjny z lat 1952-54 poświęcone zagadnieniom ludności cygańskiej, które przesyłano do Wydziału Społeczno-Administracyjnego WRN, w ustalonych odgórnie, nieprzekraczalnych terminach. Pierwszą ankietę za I kwartał 1952 roku należało przekazać

do 10.kwietnia 1952 roku. Urzędnicy na podstawie zebranych informacji z innych Referatów oraz własnego rozeznanja na terenie udzielania odpowiedzi na następujące pytania, ankietą za I kwartał 1952 roku:

1. Ogólna liczba ludności osiadłej zamieszkałej w Lubaniu – 43 w tym osiadłej - 43 koczującej - (brak)
2. Liczba narad z ludnością cygańską - (nie było)
3. Liczba konferencji międzywydziałowych, zorganizowanych przez Referat Społeczno-Administracyjny dla omówienia zagadnień ludności cygańskiej – 1
4. Liczba artykułów w prasie miejscowej i audycje radiowych poświęconych zagadnieniom ludności cygańskiej – (nie było)
5. Liczba działających chórów, orkiestr, amatorskich zespołów artystycznych - 1
6. Liczba osób, którym udzielono pomocy doraźnej na sumę zł. – 150 zł
7. Ilość cyganów, którzy otrzymali pracę - 2
8. Ilość cyganów, którym przydzielono mieszkania – (nie było)

W drugiej części opisowej omówiono następujące zagadnienia: „Było przekazane zarządzenie Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w 1951 r. w sprawie zatrudnienia ludności cygańskiej oraz przydzielenia im odpowiednich mieszkań.

Narad odnośnie korzyści osiedlania nie było, ludność cygańska osiedlana.

Na sesji rady narodowej nie była stawiana tematyka w zakresie zagadnień ludności cygańskiej.

Na posiedzeniu Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Lubaniu była omawiana sprawa zatrudnienia ludności cygańskiej

Konferencja międzywydziałowa odbyła się jedna z Wydziałem Oświaty na temat udzielenia pomocy dzieciom cygańskim i likwidacja analfabetyzmu

Audycje radiowej i artykułów w prasie nie było.

Istnieje współpraca Prezydium Rady Narodowej z partiami politycznymi. Związkami Zawodowymi i organizacjami społecznymi Ludność cygańska bierze udział w komitetach blokowych.

Pomoc kredytowa

45

1. Barbara Grzybek, Romowie w Lubaniu, Muzeum Regionalne w Lubaniu, Między błękitem nieba a zielenią lasów, opracowała Bożena Adamczyk - Pogorzelec, Lubań 2008, s.: 44 -47.

a) przyznanie i wykorzystanie kredytów na 1951 r. nie było.

W zaplanowanych kredytów na rok 1952 nie ma. Stosunek ludności cygańskiej do akcji społecznych negatywny. Stopień lojalności przy wypełnianiu zarządzeń władz niezadowolający. Stosunki pomiędzy ludnością cygańską a miejscową dostateczne. Ludność cygańska jest osiedlona.

Ludność cygańska przeważnie zatrudniona jest w Centrali Odpadów. Mieszkają prawie w śródmieściu gdzie trzymają konie i niszcza budynki.” (PPRN w Lubaniu sygn. 977, s. 5)

Warto podkreślić, że sprawozdania te noszą kłauzulę – poufne. Jak wcześniej wspominałam w sprawozdaniach kwartalnych za lata 1952-1954 stawiane były w zasadzie te same pytania był to gotowy formularz; Wzór 9a, zarezerwowany dla tej grupy etnicznej (podobna sprawozdawczość dotyczyła ludności narodowości niemieckiej wzór 10a, autochtonów 8a).

Na ich podstawie można było m. in. prześledzić jak zmieniła się ilość ludności romskiej mieszkającej na terenie Lubania. Na początku roku 1952 mieszkało (oficjalnie) 43 Romów, liczba ta wzrosła do 52 osób pod koniec tego roku. W roku następnym ilość Cyganów wzrosła z 52 do 66 osób. Na początku roku 1954 osiągnęła stan 53 osób. Najwięcej zarejestrowanych Romów było w III kwartale 1954 roku, bo aż 248 osób. Pod koniec tego roku udzielono największej pomocy materialnej, 3 osoby otrzymały pomoc finansową na ogólną sumę 660 zł a dla 11 Cyganów przydzielono mieszkania. We wrześniu, bo w II kwartale 1953 roku zarejestrowano Spółdzielnię Kotlarską

W dokumentacji archiwalnej z 1955 roku znajduje się imienna lista 120 Romów mieszkających wówczas w Lubaniu. Lista ta zawiera oprócz imienia i nazwiska, datę urodzenia oraz miejsce zamieszkania. Wymienione są następujące rodziny: Siwak, Ciechowicz, Kwiatkowski, Soliński, Dytlow, Cyryl, Kursiewicz, Jodłowska, Beiman, Gładysz, Szoma, Pawłowski, Kicwak, Kmon, Miksa, Kicwak. Miejsce zamieszkania to ówczesne ulice: Makareni, Staszica, Słowiańska, Skłodowska, Rynek, Starolubuska i przede wszystkim ulica Łużycka.

Ludność romska w kraju bardzo niechętnie poddawała się kontroli władz oraz ograniczeniom związanym ze swobodnym przemiesz-

46

czaniem się. Dlatego też dane dotyczące ilości mieszkającej wówczas w Polsce (połowa lat 50-tych XX wieku), ludności romskiej określa się szacunkowo i jest to liczba 12.000 tys.

Wedrowny tryb życia nie poddawał się kontroli władz, usilowano, więc zmienić go metodami administracyjnymi, argumentując, że „we współczesnym społeczeństwie nie może być miejsca dla koczowników”. Zmuszano, więc Romów do osiedlania się i asymilacji w polskim społeczeństwie. Niestety, narzucone obce tej społeczności warunki bytowania spowodowały dużą wśród nich śmiertelność.

Podstawą prawno do przeprowadzenia akcji przymusowego osiedlania Cyganów dała uchwała Prezydium Rządu z dnia 24 maja 1952 roku, Nr 452/52 w sprawie pomocy ludności cygańskiej przy przechodzeniu na osiadły tryb życia. W celu wykonania uchwały Prezydium Rady Ministrów, Zespół II, Nr II. 1495/tjn/52 wysłał pismo (Tajne) z dnia 2 września 1952 roku skierowane do przewodniczących Prezydium Wojewódzkich i Powiatowych Rad Narodowych: „Akcja spisowa przeprowadzona zostanie przez organa Milicji Obywatelskiej. Z uwagi na wielkie znaczenie akcji spisowej dla wstępnych prac w kierunku prowadzenia odpowiedniej polityki w stosunku do ludności cygańskiej – pełny udział Prezydium Rad Narodowych w tej akcji jest konieczny. W związku z tym Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej proszone jest o udzielenie wszechstronnej pomocy w przeprowadzeniu wszystkich prac przygotowawczych potrzebnych dla sprężystego wykonania w określonym terminie zapowiedzianej akcji. Sporządzony przez Komendę Wojewódzką Milicji Obywatelskiej plan działania winien być uzgodniony z Prezydium Wojewódzkiej Rady narodowej i Komitetem Wojewódzkim PZPR. Dla pomocy w przeprowadzeniu akcji Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej wyznaczony kierownika wydziału społeczno-administracyjnego. Zaznacza się, że przeprowadzony spis ludności cygańskiej ma również za zadanie już w dniu spisu dostarczyć tej ludności potrzebnych jej kart meldunkowych i świadectw urodzenia. (...) Do czasu przeprowadzenia akcji spisowej należy wystrzeglić sprawy dotyczące samego spisu, jak i prac przygotowawczych utrzymać w głębokiej tajemnicy, gdyż ujawnienie ich mogłoby ujemnie wpłynąć na sprężystość przeprowadzenia akcji.

47

Termin przeprowadzenia spisu podany zostanie dodatkowo do wiadomości. „Podpisał z-ca Dyrektora Generalnego W. Morawski (PPRN w Lubaniu, sygn. 979, s. 26-27). „

Oto sprawozdanie z akcji „C”, przeprowadzonej w powiecie lubańskim.

„Zgodnie z zarządzeniem Prezydium Rady Ministrów Zespół II Nr II 1495/tjm/52 z dnia 2.IX. 1952 r. w dniu 22 września 1952 r. o godz. 8-mej przeprowadzony został na terenie miasta Lubania spis ludności cygańskiej. W skład Komisji wchodził Komendant Posterunku MO, 1 funkcjonariusz MO, 1 z Pow. UBP i przedstawiciel Miejskiej Rady Narodowej w Lubaniu, plus 3 osoby czynnika społecznego.

Fragment z odczytu Barbary Grzybek

W czasie akcji ujęto 54 osoby ludności cygańskiej, wszyscy stale zameldowali na terenie Lubania. Ludność cygańska posiada już karty meldunkowe i wszyscy złożyli ankiety w czasie ankietyzacji. Aktów urodzin nie odtwarzano, wszyscy są ujęci we właściwych Urzędach Stanu Cywilnego. Zdjęć nie dokonywano. Wydano jedną kartę meldunkową 14 letniej dziewczynce, która do tej pory nie posiadała karty

meldunkowej. Ludności cygańskiej koczującej na terenie powiatu nie stwierdzono w czasie akcji. Ludność cygańska ustosunkowała się pozytywnie do akcji.”

Pismo skierowane jako „TAJNE” do Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej Wydział Socjalno-Administracyjny, Podpisał Kierownik Ref. Społ.-Administracyjnego. Podpis nieczytelny (PPRN w Lubaniu, sygn. 979, 25).

Odmienne niż na ziemiach zachodnich, przeprowadzana w kraju akcja spisowa dała nikłe rezultaty. Ludność cygańska bardzo niechętnie podawała się kontroli ze strony władz. Przyמושowe osiedlenie było niezgodnie wielowiekową tradycją, nie przeznaczono także wystarczających środków potrzebnych do adaptacji w nowych warunkach. Sami zaś Cyganie niechętnie podejmowali stałą pracę, zatrudniani byli zresztą w kiepsko opłacanych najgorszych zawodach. Wśród Cyganów nizinnych (Polska Roma) obowiązywała zasada parazytyzmu, tj. codzienny trud utrzymania rodziny spoczywał na kobietach.

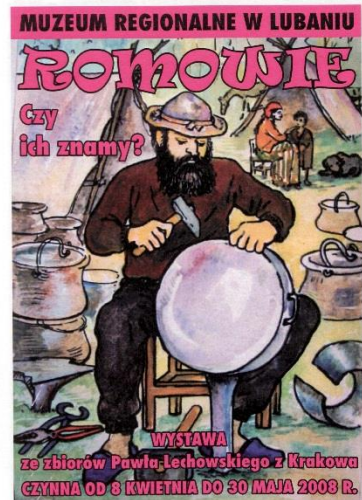
Dlatego też Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, Departament Społeczno-Administracyjny, wystosował dnia 21 lutego 1955 roku pismo (ściśle tajne) do Prezdyów Powiatowych, Miejskich i Wojewódzkich Rad Narodowych w sprawie objęcia rejestracją stanu cywilnego cyganów, którzy nie zostali objęci rejestracją przeprowadzoną w roku 1952. Szczegółowo opisano czynności, które należało wykonać i przy pomocy, jakich służb, jak przeprowadzić akcję uświadamiającą cyganów do przechodzenia na osiadły tryb życia (PPRN w Lubaniu, sygn. 979, s. 29-32).

Kierownik Oddziału Społeczno-Administracyjnego przy Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Lubaniu Jan Sidak w piśmie z dnia 22 marca 1955 skierowanym do Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej we Wrocławiu, informował: „Oddział Społeczno-Administracyjny Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Lubaniu zawiadamia, że w czasie trwania akcji nie było cyganów koczujących i nie sporządzono dokumentów stanu cywilnego. Cyganie osiadli, którzy zamieszkują na terenie powiatu posiadają akta stanu cywilnego i dowody osobiste wydawane są na zasadach ogólnych.” (PPRN, sygn. 979, s. 33).

1. Barbara Grzybek, Romowie w Lubaniu, Muzeum Regionalne w Lubaniu, Między błękitem nieba a zielenią lasów, opracowała Bożena Adamczyk - Pogorzelec, Lubań 2008, s.: 48-51.

Reasumując: Romowie w Lubaniu wywodzą się z jednej z czterech głównych grup cygańskich, jest to Bergitka Roma (Cyganie wyżynni). Pozostałe grupy to Polska Roma (Cyganie nizinni), Kelderasze i Lo-warzy.

W Lubaniu od chwili przybycia prowadzili osiadły tryb życia, łatwiej, więc niż inne grupy cygańskie ulegali adaptacji w nowym środowisku. Nie było to jednak sprzeczne z faktem, że żyli zgodnie z własnymi normami moralnymi, wierni wielowiekowej tradycji. Nie ulegli także asymilacji z polskim społeczeństwem, m. in. małżeństwa zawierają nadal między sobą.

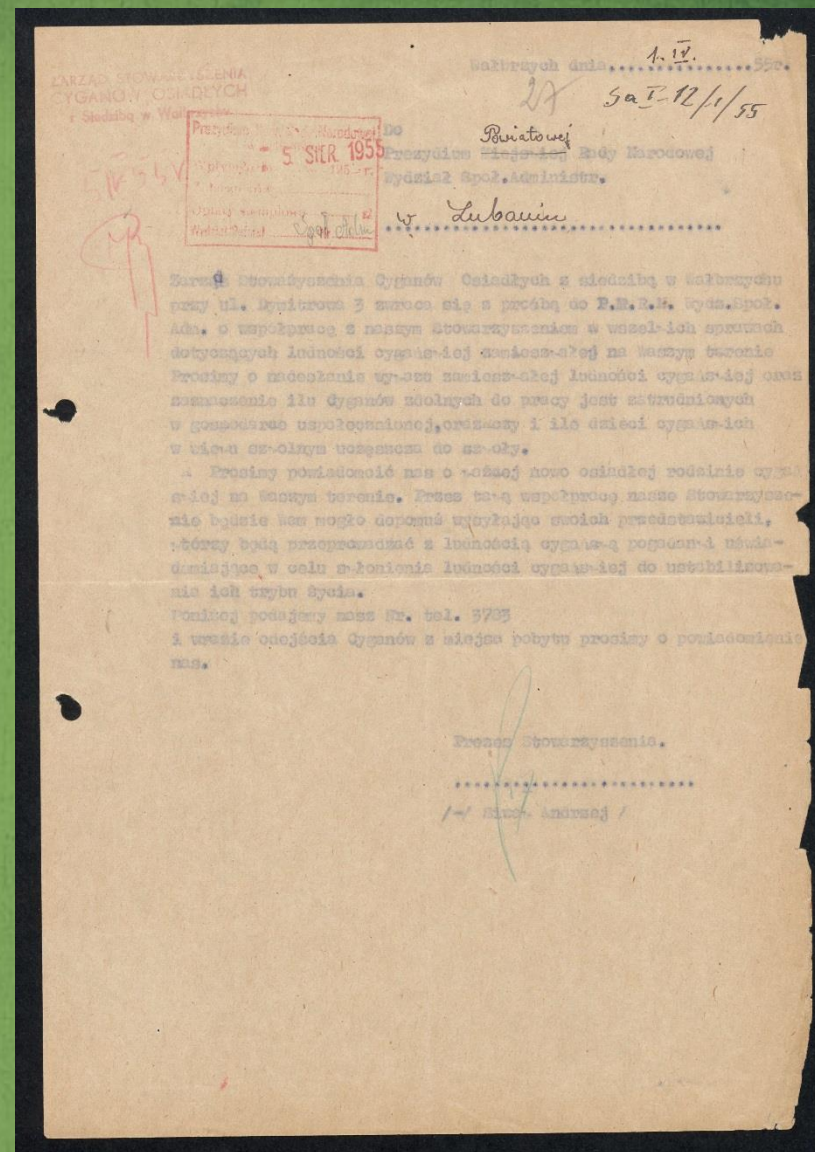
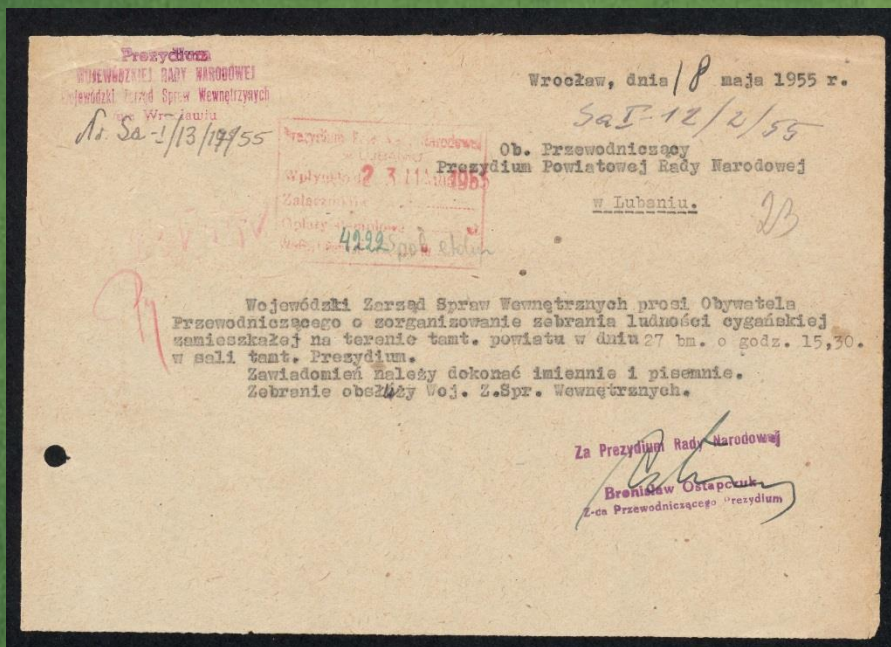

Nr uchwały	Data uchwały	Prezjant	Treść uchwały	Termin wykonania	Wykonano do wykonania: data i instytucja	Uzasadnienie wykonania	Wykonanie
			Przebieganie z charakterem... 1948 r.				
82	21.12.52		M. R. N. z Lubania jednogłośnie uchwaliła: polecić Komisji kontroli społecznej przy MRN w Lubaniu stan mieszkań zajmowanych przez ludność cygańską, Nr 36. MRN i Zarząd Miejski w Lubaniu, Księga Uchwał Rady Narodowej w Lubaniu, 1948-1952, sygn. 27, s. 26.				
84	21.12.52		M. R. N. z Lubania, na wniosek ot. Witkowskiego, jednogłośnie uchwaliła: polecić Komisji kontroli społecznej przy MRN w Lubaniu, stan mieszkań zajmowanych przez ludność cygańską, Nr 36. MRN i Zarząd Miejski w Lubaniu, Księga Uchwał Rady Narodowej w Lubaniu, 1948-1952, sygn. 27, s. 26.				
85	21.12.52		M. R. N. z Lubania, na wniosek ot. Witkowskiego, jednogłośnie uchwaliła: polecić Komisji kontroli społecznej przy MRN w Lubaniu, stan mieszkań zajmowanych przez ludność cygańską, Nr 36. MRN i Zarząd Miejski w Lubaniu, Księga Uchwał Rady Narodowej w Lubaniu, 1948-1952, sygn. 27, s. 26.				
86	21.12.52		M. R. N. z Lubania, na wniosek ot. Witkowskiego, jednogłośnie uchwaliła: polecić Komisji kontroli społecznej przy MRN w Lubaniu, stan mieszkań zajmowanych przez ludność cygańską, Nr 36. MRN i Zarząd Miejski w Lubaniu, Księga Uchwał Rady Narodowej w Lubaniu, 1948-1952, sygn. 27, s. 26.				
87	21.12.52		M. R. N. z Lubania, na wniosek ot. Witkowskiego, jednogłośnie uchwaliła: polecić Komisji kontroli społecznej przy MRN w Lubaniu, stan mieszkań zajmowanych przez ludność cygańską, Nr 36. MRN i Zarząd Miejski w Lubaniu, Księga Uchwał Rady Narodowej w Lubaniu, 1948-1952, sygn. 27, s. 26.				
88	21.12.52		M. R. N. z Lubania, na wniosek ot. Witkowskiego, jednogłośnie uchwaliła: polecić Komisji kontroli społecznej przy MRN w Lubaniu, stan mieszkań zajmowanych przez ludność cygańską, Nr 36. MRN i Zarząd Miejski w Lubaniu, Księga Uchwał Rady Narodowej w Lubaniu, 1948-1952, sygn. 27, s. 26.				

2. Uchwała Nr 89 z dnia 21,22.XII w sprawie kontroli przez Komisję Społeczną przy MRN w Lubaniu stanu mieszkań zajmowanych przez ludność cygańską, Nr 36. MRN i Zarząd Miejski w Lubaniu, Księga Uchwał Rady Narodowej w Lubaniu, 1948-1952, sygn. 27, s. 26.

89	21, 22. XII		M. R. N. z Lubania, na wniosek ot. Witkowskiego, jednogłośnie uchwaliła: polecić Komisji kontroli społecznej przy MRN w Lubaniu, stan mieszkań zajmowanych przez ludność cygańską, Nr 36. MRN i Zarząd Miejski w Lubaniu, Księga Uchwał Rady Narodowej w Lubaniu, 1948-1952, sygn. 27, s. 26.				
----	-------------	--	---	--	--	--	--

4. Organizacja zebrania ludności cygańskiej zamieszkałej na terenie powiatu w celu dokonania ich spisu; Pismo Zarządu Stowarzyszenia CYGANÓW OSIADŁYCH z siedzibą w Wałbrzychu w celu nawiązania współpracy, Nr 33. Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Lubaniu, Wydział Spraw Wewnętrznych, Sprawy narodowościowe i wyznaniowe, 1955-57 sygn. 1036, s.: 23, 27.

4. Organizacja zebrania ludności cygańskiej zamieszkałej na terenie powiatu w celu dokonania ich spisu; Pismo Zarządu Stowarzyszenia CYGANÓW OSIADŁYCH z siedzibą w Wałbrzychu w celu nawiązania współpracy, Nr 33. Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Lubaniu, Wydział Spraw Wewnętrznych, Sprawy narodowościowe i wyznaniowe, 1955-57, sygn. 1036, s.: 24,25,26.

24

ludności cygańskiej zamieszkałej na terenie Lubania

Nr	Nazwisko i imię	Data urodzenia	Miejsce zamieszkania
1.	Siwak Piotr		
2.	Siwak Olga		
3.	Siwak Michal		
4.	Kwiatkowski Kazimierz		
5.	Bacchewicz Benedykt		
6.	Ciechowicz Apollonia		
8.	Kwiatkowska Janina		
9.	Kwiatkowski Bartłomiej		
10.	Kwiatkowski Henryk		
11.	Dolinski Jan		
12.	Dolinska Bronisława		
13.	Dolinska Zofia		
14.	Dolinska Krystyna		
15.	Dolinska Beata		
16.	Dolinska Teresa		
17.	Dolinska Leokadia		
18.	Dolinska Danuta		
19.	Dytkow Maria		
20.	Dytkow Anna		
21.	Dytkow Jakób		
22.	Dytkow Adam		
23.	Brzezinska Aleksandra		
24.	Pawłowski Józef		
25.	Ciechowicz Wanda		
26.	Ciechowicz Zofia		
27.	Cyryl Adam		
28.	Cyryl Kamieniera		
29.	Kurasiewicz Władysław		
30.	Kurasiewicz Olga		
31.	Kurasiewicz Tomasz		
32.	Kurasiewicz Krystyna		
33.	Kurasiewicz Stanisław		
34.	Głowacka Józefa		
35.	Dolinska Karolina		
36.	Jodkowska Helena		
37.	Jodkowska Stanisława		
40.	Reiman Heleny Kamiera		
41.	Reiman Witold		
42.	Reiman Janina		
43.	Siwak Władysław		
44.	Siwak Stefan		
45.	Siwak Włodzisław		
46.	Gładysz Zofia		
47.	Gładysz Stefan		
48.	Gładysz Rosalia		
49.	Szoma Anna		

- 2 -

25

Nr	Nazwisko i imię	Data urodzenia	Miejsce zamieszkania
50.	Szoma Stefan		
51.	Szoma Anna		
52.	Szoma Maria		
53.	Szoma Stefan		
54.	Siwak Andrzej		
55.	Siwak Emilia		
56.	Siwak Maria		
57.	Siwak Rosalia		
58.	Siwak Tekla		
59.	Szoma Tomasz		
60.	Pawłowska Maria		
61.	Pawłowska Genowefa		
62.	Pawłowska Elżbieta		
63.	Pawłowska Jan		
64.	Kiowak Stefan		
65.	Kiowak Maria		
66.	Kiowak Jan		
67.	Kiowak Michal		
68.	Siwak Stefan		
69.	Kiowak Anna		
70.	Szoma Józef		
71.	Siwak Teodor		
72.	Siwak Franciszek		
73.	Siwak Stefan		
74.	Szoma Anna		
75.	Szoma Tomasz		
76.	Szoma Maria		
77.	Kma Marian		
78.	Kma Maria		
79.	Kma Marjan		
80.	Kma Wyszard		
81.	Siwak Anna		
82.	Szoma Maria		
83.	Szoma Józef		
84.	Siwak Roman		
85.	Siwak Maria		
86.	Siwak Katarzyna		
87.	Siwak Jan		
88.	Siwak Stefan		
89.	Siwak Teodor		
90.	Siwak Wca		
91.	Siwak Sabina Maria		
92.	Siwak Anna		
93.	Szoma Michal		
94.	Szoma Aniela		
95.	Szoma Piotr		
96.	Szoma Barbara		
97.	Szoma Stefan		
98.	Szoma Jan		
99.	Szoma Paulina		
100.	Szoma Katarzyna		
101.	Szoma Maria		
102.	Siwak Piotr		
103.	Miksa Helena		
104.	Miksa Aniela		
105.	Miksa Jan Stanisław		
106.	Siwak Anastasja		
107.	Siwak Tekla		
108.	Szoma Michal		
109.	Szoma Michal		

- 3 -

26

Nr	Nazwisko i imię	Data urodzenia	Miejsce zamieszkania
110.	Szoma Teresa		
111.	Szoma Filip		
112.	Szoma Jan		
113.	Siwak Hieronim		
114.	Ówał Andrzej		
115.	Szoma Maria		
116.	Ówał Teresa		
117.	Kiowak Iwa		
118.	Kiowak Maria		
119.	Kiowak Piotr		
120.	Kiowak Helena		

Dane zostały częściowo zanonimizowane zgodnie z ogólnym rozporządzeniem o ochronie danych osobowych (RODO)

5. Pismo Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, Departament Społeczno-Administracyjny w sprawie wydania ludności cygańskiej tymczasowych zaświadczeń tożsamości (rejestracja stanu cywilnego), akcja C, Nr 33. Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Lubaniu, Sprawy narodowościowe, 1953-57, sygn. 1037, s.: 24, 26, 26a, 27.

50
15

TAJNE

SECRET

z akcji C.

Opisano w rozkazach Prezydium Rady Ministrów z dnia 22 września 1952 r. Nr 11.1495/1495/52 z dnia 22 września 1952 r. 9-nej przeprowadzony został na terenie miasta Lubania spis ludności cygańskiej. W skład Komisji wyznaczył Komendant Posterunku 10.1 Funkcyjnego 10.1 z Powiatu i przedstawiciel Miejskiej Rady Narodowej w Lubaniu, plus 3 osoby wyznaczone społecznie.

W czasie akcji wzięto do oswoy ludności cygańskiej, wszyscy stale zamieszkałi na terenie miasta Lubania, ludność cygańska posiadła karty tożsamości i zostały składowane w czasie wykonywania akcji w siedzibie Urzędu Stanu Cywilnego, które miały być używane w celu wyrażenia zgody na udzielenie im tożsamości. W tym celu wyznaczono 10.1 Funkcyjnego 10.1 z Powiatu i przedstawicieli Miejskiej Rady Narodowej w Lubaniu, plus 3 osoby wyznaczone społecznie.

Ludność cygańska ustosunkowała się pozytywnie do akcji.

Amery

130
26

MINISTERSTWO
W II
1495/cdn/52

Warszawa, dnia 2 września 1952 r.

S. A. J. N. E.
Sg. Nr. 33

Obywatel Przewodniczący
Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej
i w Lubaniu, Miejskiej Rady Narodowej
Powiatowej, ul. Powiaty, 10.1
z Lubania.

W celu wykonania uchwały Prezydium Rządu z dnia 22 maja 1952 r. Nr 452/52 w sprawie pomocy ludności cygańskiej przy przechodzeniu na osiedla tryb życia, - zostaną przeprowadzony spis ludności cygańskiej na terenie miasta.

Akcja spisu na przeprowadzona zostanie przez organy Milicji Obywatelskiej.

Z uwagi na udzielenie pomocy akcji spisu dla potrzeb prac w kierunku prowadzenia oświaty politycznej w stosunku do ludności cygańskiej - pełni udział Prezydium Rad Narodowych w tej akcji jest konieczny.

W związku z tym Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej proszone jest o udzielenie Wojewódzkiej Komisji Milicji Obywatelskiej i Miejskiej Rady Narodowej w Lubaniu, plus 3 osoby wyznaczone społecznie w określonym terminie zapowiedzianej akcji.

Sporządzony przez Komendę Wojewódzkiej Milicji Obywatelskiej plan działania winien być uzgodniony z Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej i Komitetem Wojewódzkim P.S.P.R. Dla pomocy w przeprowadzeniu akcji Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej wyznaczona Komisja społeczno-administracyjna.

Zamocowa się, że przeprowadzony spis ludności cygańskiej na równie za zadanie już w dniu spisu dostarczyć tej ludności potrzebnych jej kart tożsamościowych i świadectw urodzenia.

W tym celu należy:

1. ustalić poprzez wydziały społeczno-administracyjne prezydium wojewódzkich rad narodowych miejsce zgromadzenia

- 2 -

1. ilość mieszkalniczej /osobniczej/ na terenie województwa ludności cygańskiej.
2. wyznaczyć odpowiednią ilość osiedli, w których w dniu akcji będą wykonywane spisy, a także i dane personalne tej ludności.
3. w porządku w których znajdą się grupy koordynujące w dniu rozpoczęcia akcji spisu wyznaczyć odpowiednie przedstawicieli z wydziałów społecznych /także z wydziałów do dostarczenia na miejsce spisu osiedli, w których stanie cywilnego i fabrycznych/.
4. w miejscowościach, w których znajdują się grupy koordynujące, sporządzać Urzędy Stanu Cywilnego obowiązują one spisy do miejsca grupy koordynującej i na miejscu sporządzać w formie protokołów: akty urodzenia /jako opóźnione/ i na ich podstawie przygotować dwa egzemplarze aktów urodzenia. Jeden egzemplarz wczesny zostanie osłonięty, dla krótkiej korespondencji, drugi przesyła się do Powiatowego Biura Biuletynu Ludności i Demografii. Protokoły sporządzone przez wydziały społeczne należy do wydziału społeczno-administracyjnego Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej.
5. Do miejscowości, w których są grupy koordynujące, należy w dniu spisu wysłać wydział uprzednio wyznaczony i technicznie przygotowany /zgodnie z wydziałem/ dla zrobienia zdjęć do dowodów osobistych.
6. należy wyznaczyć jednego pracownika przybyłego z wydziału /z wydziału, doświadczonego/ rady narodowej, który będzie w dniu spisu w biurze koordynacji spisu na terenie osiedli /miejscowości/.

Akcja spisu należy przeprowadzić z dużą uwagą, wykonywać odpowiednio ludność cygańską ośmiu spisu, który przysłać jej niezbędne karty, przez wydziały społeczno-administracyjne i wydziały społeczne.

W sprawach pomocy w przeprowadzeniu spisu ludności cygańskiej, tryb postępowania, ilość potrzebnych osiedli, osiedli, osiedli społecznych i t.j. zwraca się Komisji Wojewódzkiej R.O. o podjęciu tej sprawy R.O. do wydziału wydziału biuletynu ludności i demografii, z innych wydziałów rad narodowych.

11.

- 3 -

Do czasu przeprowadzenia akcji spisu, należy wszystkim grupom koordynującym samemu spisu, jak i pracownikom wydziałów wyznaczyć w głębokiej tajemnicy, aby ujawnienie ich nazwiska wpłynęło na sprzyjanie przeprowadzeniu akcji.

Termin przeprowadzenia spisu podany zostanie dodatkowo do wiadomości.

Z-ca DIREKTORA GENERALNEGO
/-/ W. Nowowski.

na zgodność
K. K. K.
K. K. K.
K. K. K.

Wydział 280-001
K. K. K. 1 - 280 adresaci
postronki egz. w/g rozdziałnika.

